

Silvia Letavajová

Katedra manažmentu kultúry a turizmu
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
ORCID: 0000-0003-1448-5830

Marián Žabenský

Katedra manažmentu kultúry a turizmu
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
ORCID: 0000-0003-2786-0628

Novruz – perzský Nový rok a jeho transformácia v diasporickom prostredí Príklad Afgancov žijúcich na Slovensku*

**Novruz—Persian New Year and its transformation in diasporic environment.
Example of Afghans living in Slovakia**

Abstract: The study aims to describe a history and original forms of pre-muslim Persian New Year—Novruz, as well as its changes affected by migration experience of the original holders. We are interested in its role in creating community identity in the case of the Afghan diaspora in Slovakia. The findings suggest that in the new environment, there is a number of changes in the formal side—the absence of certain habits, their simplification and rationalization, the incorporation of major culture elements. In a term of significance, this holiday takes a new relevance and reflects the degree of the community integrity.

Key words: Afghans in Slovakia, diaspora, feast, identity, Persian New Year, Novruz, migration

Kľúčové slová: Afganci na Slovensku, diaspora, sviatok, identita, perzský Nový rok, Novruz, migrácia

* Žiadne zdroje financovania; článok bol založený na výskume uskutočnenom v rámci jeho vlastnej práce.

Sviatky a sviatkovanie sú nepostrádateľnou súčasťou kultúrnej tradície. Sú fenoménom, ktorý sa výrazne podieľa na formovaní osobnej a kolektívnej identity. Viaceré výskumy¹ naznačujú, že význam sviatkov v súčasnosti narastá a spôsoby ich realizácie a prežívania presahujú takmer všetky sféry spoločnosti. Sviatky ako špeciálne modely sociálnej komunikácie však nie je možné vnímať ako nemenné prvky kultúry. Ich udržiavanie a distribúcia, aktualizácia, zrod alebo zánik sú podmienené politickými, ekonomickými, teritoriálnymi, sociálnymi, profesijnými alebo rodinnými vzťahmi a procesmi. Jedným z výrazných faktorov, ktorý sa na ich formovaní v modernej spoločnosti podieľa, je aj migrácia obyvateľstva. Príchod a dlhodobé zotrvanie migrantov v krajine s odlišnými kultúrnymi tradíciami podmieňuje aj v rovine sviatkov a správania súvisiaceho so sviatkami celú škálu reakcií. Zaznamenávať tak môžeme napríklad prienik a preberanie prvkov majoritnej kultúry do tejto oblasti, prílišné lipnutie na normách pôvodnej kultúry, oslabenie či úplné zrušenie zaužívaného vzoru správania sa, alebo prehodnocovanie a zmeny vo významovosti, príležitostiach alebo formách sviatkov.

Príkladom mnohotvárnosti týchto procesov je praktizovanie jedného z najvýznamnejších sviatkov perzského kalendárneho cyklu – Novruz² novodobými migrantmi v európskom prostredí a v jeho kontexte aj na Slovensku. Cieľom predkladanej štúdie je popísať pôvod a význam tohto sviatku ako aj jeho formálnych aj významových zmien ovplyvnených migračnou skúsenosťou jeho nositeľov. Zaujímať nás bude najmä úloha sviatku pri kreovaní komunitnej identity migrantov, dlhodobo pobývajúcich v novej krajine. V texte sa zameriavame na komunitu afganských migrantov na Slovensku³.

¹ K. POPELKOVÁ a kol.: *Čo je sviatok v 21. storočí na Slovensku*. In: „Etnologické štúdie“. Č. 21. Bratislava 2014, s. 5–6.

² V odbornej literatúre sa pri zápise tohto slova používajú viaceré výrazy, napríklad „Nawruz“, „Nourúz“, vychádzajúce najmä z jeho anglického prepisu. Pre potreby tejto štúdie budeme používať jeho prepis vo fonetickej transkripcii, čiže tak, ako ho vyslovujú afganskí respondenti žijúci na Slovensku (rovnako aj pri prepise ďalších slov, týkajúcich sa afganskej tradičnej kultúry).

³ Informácie k téme sme získavali terénnym výskumom v prostredí afganskej komunity na Slovensku. Na prelome rokov 2000 a 2001, kedy príchod afganských utečencov na Slovensko kulminoval, sme uskutočnili výskum v utečeneckom tábore Brezová pod Bradlom (afganskí utečenci, pracovníci tábora). V tomto a nasledovnom období sme sa zamerali tiež na výskum akulturačných procesov Afgancov žijúcich mimo táborov. Jednalo sa najmä o bývalých utečencov a študentov, ktorí na Slovensko prišli študovať v 80-tych rokoch 20. storočia. Pozorovania a rozhovory sme uskutočnili so samotnými Afgancami, zúčastnili sme sa ich rodinného života, neformálnych priateľských stretnutí a niekoľkých ročníkov celoslovensky poriadanych osláv Novruz.

Afganci na Slovensku

Novodobé dejiny Afganistanu sú spájané s množstvom vojenských a civilných konfliktov, založených na politickom, etnickom, náboženskom alebo ekonomickom princípe. Ich výsledkom je okrem iného masový odliv obyvateľstva z krajiny. V súčasnosti žije najväčšia diaspora afganského obyvateľstva v susednom Pakistane a Iráne. Mnohí z nich sú na trvalo alebo dlhodobo usadení aj v európskych krajinách. Najvyššie počty afganských utečencov dlhodobo vykazuje najmä Nemecko, Veľká Británia, Holandsko a Rakúsko. V roku 2015 sa ich v európskych krajinách nachádzalo takmer 200 tisíc, pričom 80% z nich tvorili muži⁴.

Zvýšený príliv Afgancov na územie Slovenska zaznamenávame takisto v súvislosti s vojnovým konfliktom, ktorý kulminoval utečeneckou krízou na prelome tisícročí. Napriek tomu, že počet afganských žiadateľov bol na Slovensku v tomto období v porovnaní s inými „tradičnými azylovými krajinami“ nízky, z hľadiska krajiny pôvodu tvorili Afganci u nás dlhodobo najpočetnejšiu skupinu⁵.

Mimo utečencov na našom území už niekoľko desaťročí žije aj iná skupina Afgancov. Za sovietskej okupácie odchádzalo z tejto krajiny tisíce študentov ročne a to štúdiá do Sovietskeho zväzu, východného Nemecka a Československa⁶. Do Československa prichádzalo na základe bilaterálnych zmlúv v 80. rokoch 20. storočia približne 300 študentov ročne. Mladí Afganci u nás študovali hlavne na vysokých školách so zameraním na stavebníctvo, chémiu, poľnohospodárstvo, strojárstvo, baníctvo ale aj medicínu, veterinárstvo, prírodné vedy, právo a iné. Okrem štúdia na vysokých školách mali Afganci záujem aj o štúdium na stredných školách. Jednou z najnavštevovanejších bola Združená stredná priemyselná škola strojnícka v Trnave, ktorú absolvovali afganskí študenti spolu s inými zahraničnými študentmi v rokoch 1980 až 1994. Počet študentov z tejto krajiny u nás však postupne klesol, a to predovšetkým v dôsledku zostrujúcich sa politických konfliktov⁷. Mnohí z nich u nás zostali natrvalo, vytvorili si tu pracovné

⁴ P. CONNOR: *Number of Refugees to Europe Surges to Records 1,3 Million in 2015*. Pew Research Center. Global Attitudes and Trends. August 2, 2016. www.pewglobal.org/2016/08/02/number-of-refugees-to-europe-surges-to-records-1-3-million-in-2015 [dátum prístupu: 15. 5. 2016].

⁵ Podľa údajov Migračného úradu MV SR bolo ku koncu roku 2000 u nás zaregistrovaných celkovo 624 žiadostí o azyl od Afgancov a v roku 2001 už 2682 žiadostí. Ich počet neskôr klesol. Za prvé tri mesiace roku 2003 to bolo už len 68 žiadostí. V roku 2015, kedy kulminovala nová migračná kríza, bolo u nás začaté azylové konane s 25 Afgancami. Za celé obdobie od 1. 1. 1992 do 31. 12. 2015 získalo azyl 241 Afgancov a 74 z nich bolo udelené štátne občianstvo SR. *Azyl a migrácia*. Ministerstvo vnútra SR. www.minv.sk/?statistiky-20 [dátum prístupu: 20. 4. 2016].

⁶ J. MAREK: *Dějiny Afgánistánu*. Praha 2006, s. 328–332.

⁷ Napríklad v rokoch 1988 až 1992 to bola približne stovka študentov každý rok. Ich počet sa rapídne zmenšil v roku 1993 na polovicu, až napokon v roku 1998 boli oficiálne zaregistrovaní len 4 študenti. *Štatistická ročenka [1989–1999]*. Bratislava.

a rodinné zázemie a vzhľadom na zostovanie situácie v ich domovskej krajine sa nemohli alebo nechceli vrátiť.

Počet Afgancov na Slovensku je dnes nízky. Podľa posledného sčítania obyvateľstva malo v tejto krajine pobyt 34 cudzincov s afganským štátnym občianstvom (z toho 5 žien) a celkovo 123 osôb, ktoré sa v Afganistane narodili (z toho 17 žien). Údaje štatistického úradu SR⁸ dokazujú, že aj napriek utečeneckej kríze v posledných rokoch u nás pribudol len mizivý počet Afgancov. Tento fakt poukazuje na skutočnosť, že väčšina afganských migrantov žije na našom území už dlhodobejšie. Afganci na Slovensku sú dnes najmä ekonomicky aktívni muži v mladom alebo strednom veku, vysokoškolsky alebo stredoškolsky vzdelaní. Pomer žien je zanedbateľný. Mnohí z Afgancov už žijú na našom území takmer polovicu svojho života, získali štátne občianstvo SR.

Pocit odlúčenosti od vlastnej krajiny a kultúry a spoločné povedomie vyvolávajú u minoritných etnických spoločenstiev snahu stretávať sa združovať na neformálnej priateľskej alebo rodinnej úrovni, ale i oficiálnej inštitucionálnej rovine, snahu vytvárať komunity a viesť komunitný život⁹. U Afgancov na Slovensku vyústila snaha viesť komunitný život v roku 1997, kedy vzniklo kultúrno-spoločenské združenie pod názvom Zväz Afgancov na Slovensku¹⁰. Zväz združuje občanov SR afganskej národnosti alebo štátnych príslušníkov Afganistanu s trvalým pobytom na území SR. Cieľom tejto organizácie je predovšetkým vzájomná informovanosť, pomoc pri riešení rôznych administratívnych problémov a upozorňovanie slovenskej a svetovej verejnosti na afganskú katastrofu v posledných desaťročiach. Nemenej dôležitá je aj kultúrna činnosť zväzu, prejavujúca sa najmä v organizovaní podujatí, ktorých účelom je zachovanie afganských národných tradícií a materinského jazyka, ale i vytváranie priestoru pre komunikáciu s majoritným prostredím.

⁸ Údaje dostupné na: <https://slovak.statistics.sk> [dátum prístupu: 3. 10. 2015].

⁹ Teoretickým aspektom vytvárania komunit pozri Z. BAUMAN: *Komunita. Hľadanie bezpečia vo svete bez istôt*. Bratislava 2006. K téme kolektívnej identity, komunitného života migrantov na Slovensku, kultúrnej integrácie, ale i oficiálnych organizácií migrantov, najmä dlhodobo usadených na Slovensku (napríklad Vietnamcov, Afgancov, moslimov) pozri tiež: A. GALLOVÁ KRIGLEROVÁ, J. KADLEČIKOVÁ, J. LAJČÁKOVÁ: *Migranti. Nový pohľad na staré problémy*. Bratislava 2009; J. FILADELFIOVÁ, M. SEKULOVÁ: *Migrantky medzi nami*. Bratislava 2009; M. HLINČIKOVÁ, M. SEKULOVÁ: *Integrácia ľudí s medzinárodnou ochranou na Slovensku: Hľadanie východísk*. Bratislava 2015; Z. BERGEROVÁ, B. DIVINSKÝ: *Integrácia migrantov v Slovenskej republike. Výzvy a odporúčania pre tvorcov politik*. Bratislava 2008; S. LETAVAJOVÁ: *Fenomén „utečenca“ z hľadiska etno-kultúrnych zmien na Slovensku*. Dizertačná práca. Magdaléna Paríková. Bratislava, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2001.

¹⁰ Oficiálne informácie o združení sú dostupné na: www.zans.sk [dátum prístupu: 11. 3. 2016].

Pôvod sviatku Novruz a jeho praktizovanie v Afganistane

Slávenie jarnej rovnodennosti (lat. „ekvinokcium“) ako začiatok nového roka patrí k najuniverzálnejším sviatkom civilizácií, ktoré počítajú dni, mesiace a roky v závislosti od pohybu Slnka. Tento deň, ktorý najčastejšie nastáva 20. alebo 21. marca, sa Slnko nachádza v rovine zemského rovníka a začína sa pohybovať smerom k severnej hemisfére. Podkladom pre vznik kalendára a stanovenie jeho začiatku v tento deň je fakt, že slnečné lúče vtedy dopadajú kolmo k zemskej osi. Tieň ľubovoľného pevného bodu sa tak v priebehu dňa pohybuje po jednej priamke. Ak tri ľubovoľné polohy tieňa počas dňa ležia na jednej priamke, je možné určiť, že je rovnodennosť. Počas jarnej rovnodennosti je deň takmer rovnako dlhý ako noc a deň sa od tohto okamihu postupne predlžuje.

Keďže Slnko sa v tomto období nachádza najbližšie k Zemi, ľudová tradícia preto tento deň vníma ako posvätný a magický. Okrem toho, tradičné vnímanie času veľmi citlivo reflektovalo závislosť človeka a jeho práce od kolobehu prírody. Tento jav bol preto chápaný ako začiatok nového vegetačného a hospodárskeho cyklu. Zatiaľ čo zima bola v predstavách ľudí stelesňovaná ako démon smrti, neúrody, spánku, jar zosobňovala prosperitu, rozkvet, znovuoobnovenie a kontinuitu života. Jarnej rovnodennosti pripisovali neobyčajný význam mnohé kultúry – mezopotámska, germánska, keltská, grécka, rímska, ale i kultúra amerických Mayov. Oslavy znovuzrodenia života počas jarnej rovnodennosti boli a sú dodnes známe aj v našom kultúrnom prostredí. Najmä na Slovensku, Morave a v Poľsku bola zima vo zvykoch personifikovaná do postavy slamenej figuríny Moreny (Mureny, Marmurieny), oblečenej do ženských šiat. Jej odchod bol spájaný a aktívne zabezpečovaný pálením alebo topením v tečúcej vode – potokoch či riekach, ktoré sa obyčajne konali počas Kvetnej alebo Smrtnej nedele. Na základe mágie podobnosti má vnesenie Moreny a v niektorých lokalitách prinesenie letečka (ozdobená zelená halúzka) – ako symbolu jari, ukončiť vládu zimy, odohnať choroby alebo smrť pre jednotlivcov a priniesť prosperitu celej obci¹¹.

Na rovnakých paralelách je založený aj sviatok Novruzu, ktorý je jedným z najarchaickejších kalendárnych sviatkov perzskej kultúry. Z etymologického hľadiska je prvú časť slova „novruz“ „nov“, „nav“ (staroperzsky „nava“) možné vysvetliť ako „nový“. Slovo „ruz“, „rose“ alebo „rooz“ označuje v modernej perzštine slovo „deň“. Jeho starší význam je „svetlo“ alebo „lúč“¹².

¹¹ Viac o kultúrnych kontextoch tohto zvyku v príspevku M. BOČÁNOVÁ: *Morena, Morena, za kohos umrela? Starobylá obyčaj v súčasnej spoločnosti*. „Etnologické rozpravy“ 2015, roč. 22, č. 1, s. 129–140.

¹² R.K. SADIKOVA: *Nauryz and Kazakh national Tradition – the Basis of Young People Education*. „Internationa Journal of Research in Humanities, Arts and Literature“ Jun 2014, vol. 2, issue 6, s. 54.

Geograficky je sviatok rozšírený najmä v regiónoch centrálnej a západnej Ázie, Kaukazu, Čiernomoria, ale i Balkánu. Poznajú ho napríklad v Kurdskej časti Turecka alebo Iraku, Gruzínsku, Kazachstane, Kirgizstane, Uzbekistane, Afganistane, Albánsku, Číne, Sýrii, Tibete či Indii a Bangladéši. Tento sviatok dnes oslavujú národy mnohých etník a religiozity, ktoré svoje korene odvodzujú od iránskej kultúry a náboženstva zoroastrizmu¹³. Vnímanie času a odvodzovanie kalendára u iránskeho ľudu je založené na kruhovom chode času, začínajúcom a končiacom v jednom bode. Novruz je prvým dňom prvého mesiaca („farvardín“) iránskeho solárneho kalendára. V zoroastrizme je Novruz jedným zo 7 najdôležitejších sviatkov, počas ktorých bola stvorená obloha, zem, rastliny, zvieratá a ľudia. Je chápaný ako deň prechodu od svätého času, ako čas znovuzrodenia a požehnaní. Prvýkrát sa sviatok spomína práve v posvätných knihách zoroastrizmu Aveste, ktorá podrobne opisuje príkazy, ako tento sviatok sláviť¹⁴.

V Afganistane bol Novruz slávený vo viacerých regiónoch, nebol známy len jednému kmeňu alebo kultúre. Vládcovia, ktorí si chceli územie Afganistanu a jeho ľud podmaniť, sa snažili tento sviatok vykoreniť. V nedávnej minulosti sa o to pokúšalo aj hnutie Taliban (ovládalo väčšinu územia krajiny v rokoch 1996 až 2001), ktoré ho vnímalo ako neislamský pohanský zvyk, sústredený na uctievanie ohňa. Nadšenie a masovosť, s akou sa sviatok v krajine slávil, sa však nepodarilo odstrániť alebo oslabiť, naopak, Novruz sa natrvalo etabloval do afganskej spoločnosti a nabral na význame a rôznorodosti prejavov¹⁵.

Novruz je v tejto krajine chápaný ako národný sviatok a oficiálne je slávený vždy 21. marca. V Afganistane sú dnes rozoznávané tri typy kalendárov:

1. solárny islamský kalendár, má 365 dní a jeho 12 mesiacov je nazvaných podľa súhvezdí zverokruhu, rok v tomto kalendári začína 21. marca;
2. lunárny islamský kalendár, používa sa na náboženské účely, je o 11 dní kratší ako rok v slnečnom kalendári, jeho mesiace majú striedavo 30 a 29 dní, oba kalendáre začínajú emigráciou proroka Mohameda do Mediny v roku 622¹⁶;
3. gregoriánsky solárny kalendár (používaný aj v našom geografickom a kultúrnom prostredí), ktorý sa používa najmä na diplomatické účely.

V roku 2017 Afganci oslavujú podľa slnečného kalendára príchod roku 1396, podľa lunárneho kalendára rok 1438 a v súlade s gregoriánskym kalendárom rok 2017.

¹³ Zoroastrizmus, ktorého zakladateľ bol perzský prorok Zoroaster, výrazne ovplyvnil judaizmus, kresťanstvo a islám. Toto monoteistické náboženstvo je založené na koncepte dualizmu (boj dobra – boha a zla – diabla), spojitosti človeka s prírodou, princípe slobodnej voľby a existencii posledného súdu.

¹⁴ H. BIGONAH, Y. RASOLI, S.A. MOOSAVINOOR: *Analyzing Norooz in Iran and Afghanistan*. „Journal of American Science“ 2012, 8 (4), s. 1997–1998.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ J. MAREK: *Dějiny Afgánistánu...*, s. 348.

Novruz v Afganistane zasahuje mnohé oblasti verejného aj súkromného života, je výraznou celospoločenskou aj rodinnou udalosťou. V čase jeho osláv sú v krajine zavreté všetky úrady, čas je trávený zábavou v meste alebo trávením času prírode. V Mazar-í-Šarife (hlavné mesto dnešnej provincie Balkh), ale aj iných oblastiach je tento sviatok spojený so vztyčovaním zástavy a so slávnostným príhovorom prezidenta¹⁷. Podľa výpovedí afganských respondentov prichádzajú počas Novruzu do mesta ľudia, ktorí veria, že sa prostredníctvom modlitieb a želaní uzdravia.

Po celej krajine sa počas Novruzu konajú spoločenské hry, ktoré majú v Afganistane dlhú tradíciu. Jedná sa najmä o „bozkaši“ – najtypickejšiu a najpopulárnejšiu afganskú jazdeckú hru na koňoch, predvádzanú najmä v severných regiónoch¹⁸, preteky alebo zápasy tiav, zápasy baranov, psov alebo kohútov. Počas osláv sa spievajú špeciálne piesne s motívom príchodu nového roka, tancuje národný tanec „attan“ (kruhový tanec, tancovaný mužmi). V mestách sa tradične konajú sprievody, predvádzajú sa rôzne atrakcie (napríklad chodenie chodcov na choduliach). V niektorých regiónoch krajiny bolo symbolom osláv zapaľovanie ohňov a ich preskakovanie. Kultu ohňa bol venovaný najmä večer poslednej stredy starého roka. Malé vaty preskakovali za sprievodu hudby a tanca muži, niekde dokonca so záťažami kameňov a nezvládnutie tohto úkonu malo opäť magický význam – predurčovalo nezdar a nešťastie¹⁹. Afganci na Slovensku si však praktizovanie tohto starobylého zvyku zo svojho domova už nepamätajú.

Obdobie predchádzajúce sviatku je v Afganistane zasvätené príprave na nový rok. Predstavuje ho očista príbytku a kupovanie nového šatstva a obuvi. Podobne, ako aj v našom kultúrnom prostredí je Nový rok venovaný návštevám a vzájomnému obdarovávaniu sa, ktoré znamená znovuobnovenie a potvrdenie rodinných a spoločenských pút. V Afganistane sa v tieto dni obdarovávajú aj snúbenci, najčastejšie rybou alebo sladkosťou „dželabi“ (pražené cesto posypané karamelizovaným cukrom).

Svoju symboliku má aj novoročný stôl, na ktorom nesmú chýbať tradičné jedlá: „sabzi“ „čalao“ (ryža so špenátom), ryba, jahňacina, ale aj cukor, jablká, „širini“ (cukríky), sviečky alebo vajička. Zvyklosťou, viažucou sa výsostne k Novému roku je zabezpečenie siedmych ingrediencií alebo predmetov, začínajúcich sa na písmeno „s“ (v perzskej abecede „sin“):

„Samanak“ – sladká pasta (puding), vyrobená z vyklíčenej pšenice, ktorá je symbolom požehnaní;

¹⁷ Prítomnosť prezidenta je podľa výpovedí respondentov výrazne obmedzovaná vzhľadom na konfliktnú situáciu v krajine a vždy spájaná s mimoriadnymi bezpečnostnými opatreniami. Z rovnakého dôvodu dochádza v posledných desaťročiach k obmedzovaniu verejných prejavov a slávenia tohto sviatku.

¹⁸ Viac v práci J.A. SHERZAD a kol.: *Afganistan známy-neznámy*. Bratislava 2002, s. 59.

¹⁹ H. BIGONAH, Y. RASOLI, S.A. MOOSAVINOOR: *Analyzing Norooz in Iran and Afghanistan...*, s. 199.

- „Seka“ – minca alebo peniaz vo všeobecnosti, znamená prosperitu;
- „Sabza“ – zeleň v podobe mladých pšeničných výhonkov, pestovaná niekoľko týždňov pred sviatkom, ktorá symbolizuje znovuzrodenie;
- „Sib“ – jablko, ako symboly zdravia a krásy;
- „Sir“ – cesnak, ktorý má zabezpečiť pre členov rodiny zdravie;
- „Sendžed“ – sušené ovocie, najčastejšie sušené plody olivovníka, ktorého úlohou je zabezpečiť lásku, krásu a zdravie;
- „Serka“ – ocot, ktorého úlohou je symbolizujúci vek a trpezlivosť.

Inou variáciou môže byť príprava sladkého nápoja, pozostávajúceho zo siedmich druhov ovocia. Obdobne, ako jedlá a predmety na kresťanskom vianočnom (med, mak, cesnak, ovocie, peňaženka pod obrusom) alebo veľkonočnom stole, aj tieto predmety a ingrediencie majú symbolicky zabezpečiť hojnosť, prosperitu a ochranu pred zlom po celý ďalší rok. V niektorých oblastiach krajiny sa na stôl zvykne v tomto čase položiť aj zrkadlo, ktoré symbolizuje svetlo a jas, ale i čistotu a česť, svieca ako symbol svetla, miska s vodou, ktorá pripomína čistotu a kvet hyacinty na skráslenie stola. Po príchode islamu sa na stôl dostal aj Korán²⁰.

Novruz na Slovensku

Tradícia oslavovania Nového roka je aj u Afgancov, ktorí sa ocitli na území kultúrne odlišnej krajiny, natoľko silná, že sa stáva jedným z výrazných symbolov návratu k tradičnej kultúre a zvykom krajiny svojho pôvodu. V prostredí afganských migrantov na Slovensku sa jeho úloha najmarkantnejšie prejavuje vo vzťahu ku komunitnej integrite. Komunita a komunitný život v diasporickom prostredí supluje tradičné rodinné alebo spoločenské väzby. Oslavy Novruzu sa hneď po príchode afganských študentov do tejto krajiny realizovali ako súčasť neformálnych priateľských vzťahov, objavujeme ich však aj v prostredí utečeneckých táborov, neskôr sa stáva súčasťou rodinného života Afgancov, ale i oficiálnych aktivít zväzu, ktorý si Afganci na Slovensku založili.

V prostredí utečeneckých táborov sa Novruz oslavoval najmä v prípadoch, že sa v zariadení nachádzal väčší počet Afgancov alebo afganských rodín. Ak bol ich počet nízky, Novruz sa neoslavoval. Ako sa vyjadril jeden z Afgancov: „Tu sa to nedá“. Naopak, situáciu z konca 90. rokov 20. storočia a prelomu storočí, kedy ich počty na Slovensku kulminovali, popísala jedna z učiteliek táborevej škôlky v Brezovej pod Bradlom. Zamestnanci tábora pri tejto príležitosti pripravili spolu s utečencami oslavu. „Pýtali sme sa ich, aké sú u nich zvyky. Je to podobné, ako u nás. Dávajú si darčeky, aj hocijaká maličkosť a majú vždy pohostiť aj ľudí

²⁰ Ibidem, s. 199; *Nowruz, The Iranian New Year*. 2013. March 20. PAAIA – Public Affairs Alliance of Iranian Americans. www.paaia.org/CMS/Data/Sites/1/PDFs/nowruz-2013-presentation.pdf [dátum prístupu: 22. 4. 2016].

okolo“. Slávnosť sa konala v miestnosti táborevej škôlky. Pre hodujúcich boli na žiadosť utečencov pripravené tri stoly, zvlášť pre mužov, ženy a deti. „Oni to tak chceli, aby to bolo zvlášť, lebo u nich nesedia spolu ženy a deti“. Slávnosť podľa zvykov otvoril najstarší afganský manželský pár, ktorý privítal hostí a vysvetlil pozvaným z radov zamestnancov podstatu tohto najväčšieho afganského svetského sviatku. Pohostenie tvorilo niekoľko druhov afganských cukrovínok a neodmysliteľný čaj. „Keď sme to kupovali, oleja strašne veľa, pána fera. Na čo im to bude? Múku, olej cukor. Robili ako sa u nás na Brezovej hovorí «božie milosti», to sa praží, také ľahké pečivo. Potom zo sušeného mlieka čokoládu a také koláčiky s džemom, orechmi“. Slávnosť bola ukončená spoločnou modlitbou, ktorú viedol starší muž v turbane (nachádzajúci sa v tábore samostatne, bez rodiny). K modlitbe boli vyzvaní iba muži, ženy a deti zotrvali pri svojom stole. Priebeh slávnosti ilustruje neustále pretrvávajúce tradičného statusového rozčlenenia afganskej rodiny a spoločnosti v prostredí tábora. Hierarchia a rozdelenie úloh v rodine z hľadiska veku a pohlavia je však viditeľná len v prípade prezencie väčšej komunity Afgancov, starších členov a rodín. Ak to podmienky v tábore dovoľovali (napr. ukončenie karanténnych opatrení), žiadatelia o azyl sa zúčastnili aj celoslovenských osláv, organizovaných zväzom Afgancov.

Afganskí študenti oslavovali Novruz od svojho príchodu na Slovensko ako neformálne priateľské stretnutia krajanov, spočiatku na internátoch alebo na chatách, kam si skupiny Afgancov pri tejto príležitosti vyšli. „Na Nový rok sme sa stretávali na oslave. Potom sme sa stretli v Modre Harmonii, aj 3 dni sme tam boli. Navarilo sa, hralo sa, bavili sme sa o problémoch. Boli tam aj niektorí, čo boli utečencami a ešte nedostali azyl. Na Nový rok sme boli pri Zvolene tam pár razy sme boli, nie diplomaticky oficiálne stretnutie, ale priateľské“ (afganský respondent)

Príprava Novruzu v rodinnom prostredí v Afganistane je výrazne ženskou záležitosťou (príprava príbytku, jedál, odevu). V čase organizovaného príchodu afganských študentov na Slovensko pricestovalo za vzdelaním aj niekoľko afganských mladých žien. Väčšina z nich sa však napokon vrátila do svojej vlasti. Počet rodín, v ktorých je manžel aj manželka afganského pôvodu je v súčasnosti taktiež minimálny (podľa odhadu respondentov je dnes takýchto rodín max 5). Konfliktná situácia v ich domovine, migrácia do viacerých krajín, ale i dlhodobé odlúčenie má za následok, že mnohí afganskí príbuzní respondentov už nežijú, ostali v domovskej krajine alebo žijú v niektorej z iných krajín a pre veľkú vzdialenosť nie je jednoduché, aby sa osláv zúčastnili. Ak je to však možné, oslavy Novruzu sa stávajú príležitosťou rodinných stretnutí v rámci krajiny alebo aj mimo nej. „Ja mám rodinu v Nemecku aj Holandsku. Ak sa dá, vždy sa vtedy stretieme“ (afg. respondent). Prítomnosť starších členov rodín, ktorí oslavy Nového roka zvyčajne otvárajú, je dôležitá aj z hľadiska komunitného života.

Afganci na Slovensku dnes žijú najmä v zmiešanom manželstve alebo partnerstve. Jeho praktizovania teda závisí od oboch partnerov. „Ženy to nie vždy vedia“. Ako sa vyjadril jeden z afg. respondentov: „Chalani, ktorí študujú a manželka nie

Fot. 1. Oslavy Novruz v priateľských kruhoch študentov, Internáty Mlynská dolina (archív respondenta, 90. roky 20. storočia)

Fotografia z archívu SEiA. Autor je neznámy. Ak sa vyskytnú akékoľvek pochybnosti týkajúce sa vlastností autorských práv k tejto fotografii, prosíme, kontaktujte sa s redakciou SEiA.

Fot. 2. Hudobné vystúpenie Afgancov počas osláv (fot. S. Letavajová, 2002)

Fot. 3. Hra na „tablu“, „armoniu“ a „robáb“ ako súčasť programu osláv Novruzú (fot. S. Letavajová, 2004)

Fot. 4. Slovenské partnerky Afgancov v tradičnom afganskom odevu počas osláv (fot. S. Letavajová, 2004)

Fot. 5. Slávnostné pohostenie počas osláv (fot. S. Letavajová, 2007)

je Afganka, tak určite nemá veľký záujem. Radšej spolu oslavujeme“. Prípravu sviatku logicky preberajú afganskí muži a to v rámci komunitného života, ale i v rodinnom prostredí (prípadne to naučia svoje slovenské partnerky). V rodinách Afgancov sa v tento deň pripravujú afganské jedlá. „Na Nový rok nesmie chýbať špenát, sabzi, aby boli zdraví a svieži, a nič im nechýbalo, sú svieži ako zelené listy. Varil sa aj puding – feni, na Nový rok aj bežne“ (slovenská manželka jedného z afg. respondentov). Ak sa pri tejto príležitosti zide viacero Afgancov, súčasťou osláv je aj tradičné stolovanie na zemi. „Keď stretneme Afganci, samozrejme, medzi sebou, tak dáme destarchan, obrus na zem a sedíme. Ženy a muži, to je jedno. Predtým aj sa poumývajú ruky. Nieкто chodí, taký mladší. Najstarší sedí hore (na čestnom mieste) ako kráľ“ (afg. respondent). „Jedávame na zemi, máme obrus destarchan. Kúpili sme plastové. Podľa jedál jeme s príborom alebo bez. Jedávame aj na zemi aj na stole“ (afg. respondent). Tento spôsob stolovania je pri spoločných stretnutiach často praktizovaný aj slovenskými príbuznými afganských respondentov a ich slovenskými priateľmi. Tradičný spôsob pohostenia a konzumovania pokrmov v čisto afganskej viacgeneračnej rodine popisuje manželka jedného z informátorov: „Keď som došla do Nemecka, vždy tu mali niečo z Afganistanu. Ponúkli niečo. Neponúkajú alkohol a ponúknu ti vždy viacej druhov. Po jedle si dáš ovocie, pol hodiny pokoj, čaj a znovu jedlo“²¹.

Neskôr sa oslavy stali súčasťou formálnejších aktivít poriadaných skupinami Afgancov v rámci bývalého Československa, neskôr Slovenska. Jeho oslavy napokon prevzal Zväz Afgancov na Slovensku, ktorý ich verejnosti často prezentuje ako Deň Afganistanu. Cieľom osláv novruzu ako kultúrnej udalosti sa stalo nielen obnovenie zväzkov medzi Afgancami na Slovensku, ale tiež prezentácia afganskej národnej kultúry príbuzným Afgancov, majoritnému spoločenstvu, verejnosti, ale i ľuďom, ktorí sa zaujímajú o afganskú kultúru, alebo sa profesionálne zaoberajú problematikou migrácií a životom minoritných spoločenstiev.

Niekoľko rokov sa Novruz konal v budove Istropolisu v Bratislave²², neskôr v reprezentačných priestoroch účelového zariadenia ministerstva zahraničných vecí v Bratislave²³. Foajé tejto budovy najčastejšie slúžilo ako priestor výstavy fotografií, či materiálnych predmetov dokumentujúcich život v tejto krajine. Dňom jeho osláv je zvyčajne sobota, ktorá najbližšie pripadá k 21. marcu daného roka.

Celoslovenských osláv Novruzu sa mimo samotných Afgancov, ktorí na túto príležitosť pricestujú zo všetkých regiónov Slovenska, ich príbuzných a priateľov zúčastňujú aj zástupcovia vládnych a mimovládnych organizácií a širokej verej-

²¹ Viac k otázke stolovania a významu pohostenia v tradičnej afganskej kultúre pozri S. LETAVAJOVÁ: *Pohostenie ako dar: pohostenie cudzinca ako faktor interkultúrnej komunikácie*. In: *Dary a obdarovávaní*. Studie Slovákčého muzea. Zost. L. Tarcalová. Uherské Hradiště 2007, s. 125–133.

²² M. BARANOVIČOVÁ: *Afganci na Slovensku*. Diplomová práca. Prom. Katarína Podoláková. Trnava, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2002.

²³ Niekoľkokrát sa afganské oslavy Novruzu konali aj v iných mestách, najmä v Košiciach.

nosti. Charakter osláv sa v poslednom období, konaných po viac ako dvadsiatich rokoch politických, občianskych, náboženských nepokojov, ale i konkrétne prejavov zástupcov komunity sa nesú v znamení nádeje na lepšiu budúcnosť a so želaniami, ale aj reálnymi plánmi opäť vybudovať túto vojnu zničenú krajinu. Mimo života v rodinnom prostredí a neoficiálnych stretnutí krajanov sa celoslovenské oslavy Novruzú stali jednou z mála príležitostí, kedy majú Afganci možnosť verejne prezentovať svoju kultúru – najmä gastronomické špeciality, tradičný odev či folklórne tradície. Program osláv má pomerne stálu kompozíciu: Oficiálnu časť programu otvára takmer vždy blok diskusií, besied, prednášok a seminárov zástupcov vládnych organizácií (napr. minister zahraničných vecí, afganský veľvyslanec v Prahe, veľvyslanec USA na Slovensku) a domácich a zahraničných inštitúcií (napr. UNHCR, IOM, Človek v ohrození), predstaviteľov médií, cestovateľov po tejto krajine a samotných Afgancov. Zainteresovaná verejnosť tak má príležitosť konfrontovať, doplniť a spresniť svoje poznatky a názory alebo zaužívané stereotypy v priamom kontakte s obyvateľmi Afganistanu.

Zväz pozýva na túto udalosť viaceré osobnosti afganského kultúrneho života (hudobníci, speváci), ktorí žijú v európskych krajinách, prípadne sa snažia zainteresovať svojich krajanov priamo z Afganistanu. V jednom z ročníkov (rok 2001) prezentovala postavenie afganských žien na príklade svojho osudu herečka a pôvodne azylantka na Slovensku Sahra Karimi. Známu a populárnu a zároveň stíhanou vo vlastnej krajine sa stala vďaka filmu o afganských ženách pod názvom *Dcéry slnka*²⁴. V roku 2002 sa súčasťou podujatia stalo aj nadviazanie telefonického spojenia s predsedom Loja Džirga (Veľká rada, kmeňová rada, skladajúca sa zo zástupcov jednotlivých komunit a kmeňov) z hlavného mesta Kábulu. Tento akt poukázal nielen na neustálu prepojenosť domovskej krajiny s diasporickým prostredím, ale i význam vládnych inštitúcií pri realizácii tohto sviatku.

Ďalšou z aktivít, ktoré dokumentujú význam sviatku a jeho úlohu pri vytváraní majoritno-minoritných vzťahov, bolo brožované spracovanie informácií o Afganistane v publikácii *Afganistan známy – neznámy*, ktorú pri príležitosti osláv Novruzú v roku 2002 vydal Zväz Afgancov na Slovensku. Publikácia podáva základné informácie o afganskej histórii, prírode, kultúre, udalostiach spojených s vývojom v posledných rokoch, udalostiach priamo po septembrových útokoch v roku 2001, ako aj o živote a kultúre Afgancov na Slovensku.

Každoročnou súčasťou osláv je hudobno-tanečné alebo recitačné vystúpenie, dokumentujúce afgansky piesňový repertoár, ukážky tradičného mužského tanca „atan“²⁵. Tanec je doprevádzaný spevom a hrou na „tablu“ (bubon), „armoniu“ (nástroj podobný harmonike) a „robáb“ (brnkací nástroj, podobný mandolíne). Tieto, v strednej Ázii rozšírené hudobné nástroje, vlastní a hru na ňom ovládajú podľa vyjadrení respondentov mnohí z Afgancov na Slovensku.

²⁴ Film získal jednu z hlavných cien na bratislavskom filmovom festivale.

²⁵ „Atan“ je zvyčajne uvádzaný jedným z tanečníkov, ku ktorému sa postupne pripájajú ďalší. Vystúpenie je zavŕšené kruhovým tancom zúčastnených, do ktorého sú prizvaní aj slovenskí hostia.

Novruz ako významná spoločenská udalosť je príležitosťou obliecť sa do tradičných odevov, ktoré si Afganci, ich deti alebo slovenskí príbuzní privádzajú priamo z Afganistanu alebo z okolitých európskych krajín. Typický mužský afganský odev je svetlých farieb a pozostáva zo širokých nohavíc – „tunban“, dlhej širokej košele (často siahajúcej až po kolená) – „perahan“ a tmavej vesty – „voskat“. Niektorí z mužov si na tieto príležitosti prinášajú „lungi“ – turbany, ktorých farba, dĺžka, šírka a spôsob uviazania je v krajine pôvodu závislá od regionálnych zvyklostí, veku a od spoločenského postavenia. Iní sa objavujú v zvláštnej bohato vyšívanej baretke „kla“ alebo perziánovej čiapke „pakol“. Novruz je jednou z mála príležitostí, kedy sa do tradičného odevu odievajú Afganci, Afganky, ich deti, ale i slovenské partnerky.

Oficiálnu časť osláv zvyčajne uzatvára ochutnávka afganských gastronomických špecialít a tanečná zábava. Na stoloch nesmie chýbať tradičný špenát, „kablí palao“ – mrkvou, hrozienkami a mandľami dochucovaná a prifarbovaná ryža, cukrovinka „dželabi“, jahňacina alebo „kabab“ – pečené mäso a iné jedlá. Moslimská viera zakazuje konzumáciu alkoholu. Alkohol sa preto pri tejto príležitosti objavil len v podobe slávnostného prípitku. Podľa slov predsedu zväzu, organizátori týmto ústupkom vyjadrujú akceptáciu slovenských tradícií.

V posledných troch rokoch sa celoslovenské oslavy Novruzú nekonali²⁶ a ich slávenie sa opäť prenieslo do prostredia menších priateľských skupín alebo rodinných kruhov. Navyše aj v týchto kruhoch dochádza k ich čiastočnej redukcii. Ako sa vyjadril jeden z afg. respondentov: „Tento rok sme ho neoslavovali, keď sme videli, čo sa deje u nás v Afganistane“.

Záver

V prostredí afganskej diaspory dochádza pri praktizovaní tohto zvyku k viacerým zmenám. Po formálnej stránke ide najmä o redukcii niektorých prvkov alebo ich zjednodušenie. Absentujú napríklad symbolické predmety a ingrediencie na novoročnom stole. Naopak, najstabilnejším prvkom sa v tomto zmysle stala príprava pokrmu zo špenátu. Postupne mizne napríklad aj kupovanie nového šatstva ako darov pre príbuzných, ktoré sa obmedzilo len na nosenie čistého a nového šatstva počas tohto sviatku²⁷. V počiatočnom období príchodu Afgancov na Slovensko boli dôvodom zmien predovšetkým obmedzené možnosti praktizovania sviatku (život v utečeneckom tábore, na internáte), nedostatok originálnych ingrediencií, ale tiež neznalosť prípravy jedál (neprítomnosť žien, príchod mužov,

²⁶ Podľa vyjadrení respondentov najmä z organizačných, finančných dôvodov a pracovnej zaneprázdnenosti jeho organizátorov.

²⁷ Tento zvyk dodnes bežne zaznamenávame napríklad u Afgancov v Nemecku, kde žije väčšia komunita a mnohí z nich tu žijú so svojimi blízkymi príbuznými.

ktorí v pôvodnom prostredí oslavy a jedlá nepripravovali). „Novruz na Slovensku nedá sa presne oslavovať ako v Afganistane. Nebolo to presne ako naše. Tu sme to nevedeli, ako to spraviť. Tu také ovocie nenájdeš“. Naopak, súčasťou zvykov sa stávajú prvky, ktoré vyplývajú z akulturačných snáh a odrážajú majoritno-minoritné spolužitie v novej krajine. Ide napríklad o spomínanú prítomnosť alkoholu ako slávnostného prípitku, či spoločná zábava a tanec mužov a žien počas osláv, ktoré nie sú v Afganistane bežné. Po významovej stránke sviatkov nadobúda nové relevancie. Jeho úlohou je posilňovanie a budovanie osobnej ale najmä komunitnej identity, upevňovanie a demonštrácia národnej, etnickej, náboženskej či regionálnej príslušnosti v inoetnickom prostredí.

Bibliografia

- BARANOVIČOVÁ M.: *Afganci na Slovensku*. Diplomová práca. Prom. Katarína Pololáková. Trnava, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2002.
- BAUMAN Z.: *Komunita. Hľadanie bezpečia vo svete bez istôt*. Bratislava 2006.
- BERGEROVÁ Z., DIVINSKÝ B.: *Integrácia migrantov v Slovenskej republike. Výzvy a odporúčania pre tvorcov politik*. Bratislava 2008.
- BIGONAH H., RASOLI Y., MOOSAVINOOR S.A.: *Analyzing Norooz in Iran and Afghanistan*. „Journal of American Science“ 2012, 8 (4), p. 195–200.
- BOCÁNOVÁ M.: *Morena, Morena, za kohos umrela? Starobylá obyčaj v súčasnej spoločnosti*. „Etnografické rozpravy“ 2015, roč. 22, č. 1, s. 129–140.
- CONNOR P.: *Number of Refugees to Europe Surges to Records 1,3 Million in 2015*. Pew Research Center. Global Attitudes and Trends. August 2, 2016. www.pewglobal.org/2016/08/02/number-of-refugees-to-europe-surges-to-records-1-3-million-in-2015 [dátum prístupu: 15. 5. 2016].
- FILADELFOVÁ J., SEKULOVÁ M.: *Migrantky medzi nami*. Bratislava 2009.
- GALLOVÁ KRIGLEROVÁ A., KADLEČÍKOVÁ J., LAJČÁKOVÁ J.: *Migranti. Nový pohľad na staré problémy*. Bratislava 2009.
- HLINČÍKOVÁ M., SEKULOVÁ M.: *Integrácia ľudí s medzinárodnou ochranou na Slovensku: Hľadanie východísk*. Bratislava 2015.
- LETAVAJOVÁ S.: *Fenomén „utečenca“ z hľadiska etno-kultúrnych zmien na Slovensku*. Dizertačná práca. Magdaléna Paríková. Bratislava, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 2001.
- LETAVAJOVÁ S.: *Pohostenie ako dar: pohostenie cudzinca ako faktor interkultúrnej komunikácie*. In: *Dary a obdarováni*. Studie Slovákckého muzea. Zost. L. Tarcalová. Uherské Hradište 2007, s. 125–133.
- MAREK J.: *Dějiny Afgánistánu*. Praha 2006.
- Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky*: www.minv.sk/?statistiky [dátum prístupu: 20. 4. 2016].
- Nowruz, The Iranian New Year*. 2013. March 20, PAAIA – Public Affairs Alliance of Iranian Americans. www.paaia.org/CMS/Data/Sites/1/PDFs/nowruz-2013-presentation.pdf [dátum prístupu: 22. 4. 2016].
- POPELKOVÁ K. a kol.: *Čo je sviatok v 21. storočí na Slovensku*. In: „Etnologické štúdie“. Č. 21. Bratislava 2014.
- SADIKOVA R.K.: *Nauryz and Kazakh national Tradition – the Basis of Young People Education*. „International Journal of Research in Humanities, Arts and Literature“ Jun 2014, vol. 2, issue 6, p. 53–56.
- SHERZAD J.A. a kol.: *Afganistan známy-neznámy*. Bratislava 2002.

Štatistická ročenka Slovenskej republiky 1989, 1990, 19991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1996, 1997, 1998, 1999. Bratislava.

Štatistický úrad Slovenskej republiky: <https://slovak.statistics.sk> [dátum prístupu: 3. 10. 2015].

Zväz Afgancov na Slovensku: *Afganskí utečenci na Slovensku*. UNHCR bulletin. December 2001, č. 3.

Zväz Afgancov na Slovensku: www.zans.sk [dátum prístupu: 11. 3. 2016].